

RAQAMLI IQTISODIYOTNING IJOBIY VA SALBIY JIHATLARI TO'G'RSIDA

Yoqubov Madaminbek Abdurahim o'g'li

TMI IBI-91 guruh talabasi

Sh.Allayarov

Ilmiy rahbar: DSc, TMI

Raqamli iqtisodiyot tovarlar va xizmatlarni taqdim etish uchun elektron aloqa va raqamli texnologiyalardan foydalanadigan iqtisodiy faoliyatni anglatadi. Raqamli iqtisodiyotning asosiy qurilish bloklari:

✚ Internet. Bu firmalarga sotiladigan tovarlarni taklif qilish imkonini beradi va iste'molchilarga kerakli tovarlarni ko'rib chiqish imkonini beradi.

✚ E-mail. Elektron aloqa butun dunyo bo'ylab juda arzon, bir zumda aloqa qilish imkonini beradi. U juda tez ma'lumot va so'rovlarni yuborish uchun ishlatilishi mumkin.

✚ Raqamli avtomatlashtirish. Firmalar ishlab chiqarish, narxlar va iste'molchilarga qanday erishish bo'yicha qaror qabul qilish uchun kompyuterlarning qayta ishlash quvvatidan foydalanishlari mumkin.

✚ Raqamli to'lovlar - kredit kartalari, Apple Pay, Google pay, bitcoin, bank o'tkazmasi. Raqamli iqtisodiyot bizni naqd pulsiz jamiyat sari olg'a surmoqda³⁷.

✚ Avtomatlashtirish. Raqamli iqtisodiyot tobora ortib borayotgan sun'iy intellektga, elektron ma'lumotlardan ommaviy foydalanishga va avtomatlashtirilgan texnologiyalarga tayanmoqda.

✚ Ijtimoiy tarmoqlar. Kamroq darajada ijtimoiy media raqamli iqtisodiyotning bir jihati hisoblanadi.

An'anaviy iqtisodiyot jismoniy do'konlar, tovarlar va naqd to'lovlarga asoslangan. Raqamli iqtisodiyot rivojlanib borar ekan, ba'zi firmalar jismoniy do'konga ega bo'lishni va to'g'ridan-to'g'ri e-tijorat saytidan iste'molchilarning uylariga yetkazib berishni o'tkazib yuborishdi³⁸.

Raqamli iqtisodiyotning afzalliklari:

➤ **Kattaroq ma'lumot.** Internet iste'molchilarga ko'proq ma'lumot va tanlovga ega bo'lish imkonini berdi. Masalan, bu firmalar o'rtasidagi narxlarni solishtirishni osonlashtiradi. Shuningdek, u odamning barmoq uchiga ma'lumot olib keladi. Bu, ayniqsa, dam olishga boradigan sayyohlar uchun juda muhimdir. Raqamli iqtisod rivojlanishidan oldin mehmonxonalar narxlari va avtobuslar jadvalini topishning iloji bo'lmas edi.

➤ **Vaqtning tejaydi.** Agar bizga ofis jihozlari va shu kabi narsalar kerak bo'lsa, avval biz o'sha narsalar sotiladigan do'konlarga tashrif buyurishimiz va xarid qilishingiz

³⁷ <https://hbr.org/insight-center/the-global-digital-economy>

³⁸ <https://www.bea.gov/data/special-topics/digital-economy>

kerak bo'lar edi. Endi biz internet orqali buyurtma berishimiz mumkin va u qisqa muddatda yetib keladi. Bu korxonada mehnat xarajatlarini tejaydi³⁹.

➤ **Kamaytirilgan xarajatlar.** Firmalar ko'p biznesni internet orqali olib borish orqali qiymat binolarni ijaraga olishdan tejashlari mumkin. Raqamli iqtisod firmalarga chakana savdo tarmog'ining bir qismini kesib tashlash va shaxsiy mahsulotlarni do'konlar orqali emas, balki to'g'ridan-to'g'ri fabrika yoki ombordan odamlarga tovarlar yuborish imkonini beradi. Bu xarajatlarni kamaytirish va narxlarni pasaytirish imkonini beradi.

➤ **Shaxsiylashtirish.** Raqamli iqtisodiyot an'anaviy iqtisodiyotga qaraganda ko'proq shaxsiylashtirish imkonini beradi. Misol uchun, an'anaviy do'konda faqat ma'lum miqdordagi ranglar va o'lchamlarni saqlash uchun joy bo'ladi, ammo raqamli iqtisod bilan iste'molchi har qanday afzalliklarni tanlashi mumkin va keyin mahsulotni maxsus tarzda qurish mumkin, masalan, 3D printer yoki shaxsiy imtiyozlarga mos keladigan maxsus o'lcham va ranglarga ega bo'lgan maxsus kiyimlar.

➤ **Kirish uchun to'siqlarni kamaytirish.** Ba'zi bozorlarda raqamli iqtisodiyotning jihatlari yangi firmalarning kirib kelishini osonlashtiradi. Agar tadbirkor innovatsion g'oyaga ega bo'lsa, u an'anaviy firmalarni qiyinlashtiradigan yangi mahsulotni yaratishi mumkin. Raqamli iqtisodiyot ilgari tasavvur qilib bo'lmaydigan ko'plab yangi xizmatlarni olib keldi. Yangi tushunchalar berishi mumkin bo'lgan muhim ma'lumotlarni yaratadi. Ma'lumotlarning ommaviy ishlab chiqarilishi hukumatlar va xayriya tashkilotlarini iqtisodiyotda sodir bo'layotgan voqealar haqida xabardor qilishga yordam beradi⁴⁰.

➤ **Rivojlanayotgan dunyo uchun imtiyozlar.** Raqamli iqtisodiyot rivojlanayotgan dunyo uchun imkoniyatlar ochmoqda.

➤ **Odamlarga uyda ishlash imkonini berdi.** Raqamli iqtisodiyot COVID blokirovkasi davrida katta boylik bo'ldi. Raqamli texnologiyalarsiz iqtisodiy faollikning pasayishi yanada kuchliroq bo'lar edi. Raqamli iqtisodiyot uydan ishlaydigan va ish soatlarida ko'proq moslashuvchanlikka ega bo'lgan odamlar uchun kengroq imkoniyatlar berdi (bu bolali ota-onalarga mos kelishi mumkin).

Raqamli iqtisodiyotning kamchiliklari:

• Monopol hokimiyat

Yangi startaplarni uchun potensialga qaramay, raqamli iqtisodiyotning ko'p jihatlari monopol hokimiyatga ega bo'lgan firmalar tomonidan hukmronlik qilishini aytishimiz mumkin.

• Kamroq jamiyat

• **Texnologiyaning o'ziga qaramlik xususiyati.** Garchi, nazariy jihatdan, internet vaqtni tejashga qodir. Masalan internet orqali avtobus vaqtlarini topish qog'oz nusxalarga qaraganda ancha oson, bu vaqt tejalgan vaqtimiz Facebook, twitter,

³⁹ <https://www.adb.org/news/events/understanding-digital-economy-what-it-and-how-can-it-transform-asia>

⁴⁰ <https://www.bea.gov/sites/default/files/papers/defining-and-measuring-the-digital-economy.pdf>

internet qidiruvlarini tekshirishga sarflaganimizdan ko'ra ko'proq bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, ma'lumotlarning ko'pligi bizni ma'lumotlarga botib ketishimizga va aslida nimaga muhtoj ekanligimizni yo'qotishimizga olib kelishi mumkin. Ko'proq tanlov yaxshi natijalarga olib kelishi shart emas. Ajablanadigan natijalarga duch kelganimizda, qaror qabul qilish uchun vaqt kerak bo'ladi va kechiktirish osonroq bo'ladi.

• **Maxfiylik muammolari.** Ma'lumotlarni yig'ish va undan foydalanish katta biznesga aylandi.

• **Mehnat to'g'risidagi qonunlarni chetlab o'tish.** Raqamli iqtisodiyot bir xil mehnat qonunlari bilan himoyalangan o'z-o'zini ish bilan band bo'lgan frilanserlardan foydalanish tendensiyasini yaratdi.

• **Ijtimoiy tarmoqlar ko'proq grafik tarkibga olib keldi.** Ijtimoiy tarmoqlarning anonim va uzoq tabiati shaxsiy hujumlar va fitna nazariyalarini joylashtirish tendensiyalarini kuchaytirdi. Raqamli iqtisodiyot inson farovonligiga zarar yetkazuvchi kontentning ko'payishiga imkon berdi.

• **Ekologik xarajatlar.** Raqamli iqtisodiyot "yashil yechim"ni nazarda tutadi, deb o'ylash xato. Ma'lumotlar markazlari elektr energiyasidan foydalanadi va CO2 emissiyasini keltirib chiqaradi⁴¹. Kattaroq potensial xarajat raqamli iqtisodiyot qanday qilib "tashlab qo'yish" madaniyatini rag'batlantiradi. Masalan, mobil telefonlar va kompyuterlarning rejalashtirilgan eskirishi, iste'molchilarni yangi modellarni sotib olishga undash, xomashyodan ko'proq foydalanishga olib keladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, raqamli iqtisodiyot ko'p qirrali va doimo rivojlanib boradi. Raqamli iqtisodiyot faqat tijorat operatsiyalari yoki biznesdagi texnologik o'zgarishlarni anglatmaydi. Bunday iqtisodiyotda keng tarqalgan raqamli transformatsiya ko'plab sohalarni egallaydi va ko'p qirrali rol o'ynaydi. Masalan, u mehnat bozori ssenariysini, boshqaruvni, ishlab chiqarish tarmoqlarini va ta'lim, sog'liqni saqlash va hokazolarni o'zgartiradi.

⁴¹ <https://academic.oup.com/edited-volume/28259?login=false>